Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

PRØVEN

Læs om

Den store og den lille udflugt

Tscherningfamilen og Palæet 2. del

Sankt Hans talen 2014

... og lidt om lokale sange

FREDERIKSVÆRKEGNENS HISTORISKE FORENING

September 2014 - 11. Årgang, nr. 44

Foreningen

Formand
Bengt Sørensen
Magnesvej 4
3370 Melby
tlf. 40 72 38 22
bengts@mail.dk

Sekretær
Christina Ax
Hillerødvej 112
3300 Frederiksværk
tlf. 47 77 26 54
fhf@mailme.dk

Elsebeth Nygaard
Kæruldvej 16
3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 17 12
eny.kregme@gmail.com

Næstformand
Jørgen Lassen
Nørregade 33
3300 Frederiksværk
Tlf. 30 12 55 20
mail@jlassen.dk

Redaktør af *Prøven*
Jørgen Tved
Skansevej 30B
3390 Hundested
tlf. 47 77 00 23
tved@email.dk

Jytte Bloch-Kelsen
Lynghøjvej 24
3390 Hundested
Tlf. 45 81 96 95
jytte-bloch-kelsen@privat.dk

Kasserer
Carl Jensen
St. Havelsevej 92
3310 Ølsted
tlf. 47 74 93 35

Peter Ahlburg
Karlsgavevej 48
3300 Frederiksværk
tlf. 47 77 01 46
mc_allemann@yahoo.dk

Erik Kragh
Gl. Møllevej 7
3300 Frederiksværk
Holth.Kragh@outlook.com

Medhjælper for bestyrelse
Jan Larsen
Astersvej 8
3310 Ølsted
jplarsen2@hotmail.com

Kontingent

Personligt medlemskab: 125,- kr.
Husstandsmedlemskab: 200,- kr.
Firmaer og institutioner: 500,- kr.
Firmaer (under 6 ansatte): 250,- kr.

Det er nemmest for foreningen, hvis man indbetaler via netbank:
Reg.nr. 1551 kontonr. 3572519309
i Danske Bank.
Husk at anføre navn og adresse på indbetaler!

Redaktionen

Jørgen Tved (ansvarshavende), Christina Ax, Jørgen Lassen, Jytte Bloch-Kelsen, Erik Kragh, Jan Larsen.
Layout: Torsten Møller Madsen
Tryk: G L Tryck, oplag 450
ISSN: 1604-0678. Titel: Prøven
Foreningens e-mail: *fhf@mailme.dk*
Hjemmeside: www.frvhistorie.dk

Stof til næste nummer af Prøven bedes indsendt snarest. Vi tager forbehold for indsendte læserindlæg, som ikke nødvendigvis er udtryk for foreningens holdning.

I dette nummer

Siden sidst - og fremover side 4

Årets store udflugt side 5

OM TUREN TIL LUND

Sankt Hans bål ved Arresødallejren side 6

MED ANNETTE WESTHS TALE

Årets *lille* udflugt side 9

... TIL DEN *STORE* RINGOVN VED NIVÅ

Tscherning side 10

PALÆ, POLITIK OG PROTEST – 2. DEL

Kulturgyngen ... side 25

OG EFTERLYSNING AF NAVNE PÅ FALDNE I 1864 KRIGEN

Mange sange side 26

ET EKSEMPEL FRA STÅLVALSEVÆRKET

Foreningens arrangementer året ud side 27

Siden sidst - og fremover

Formanden har ordet

Jeg håber, at I alle har haft en god sommer, som varmen gjorde ekstraordinær. Foreningen har dog ikke ligget stille af den grund, hvad Jørgen Tveds efterfølgende omtale af vore arrangementer også viser. Det var glædeligt med det store fremmøde til Lundturen. Det tyder på, at medlemmerne også har interesse for at deltage i de lidt dyrere arrangementer.

Sankt Hans arrangementets genoptagelse med over 100 deltagere og med et nyt koncept viser også vor forenings berettigelse i en anden kontekst: Samarbejde med andre foreninger kan være frugtbart, som i dette tilfælde med *Vinderøds bys Grundejerforening*, så tak til dem.

Og Nivåturen en dejlig sommeraften viste, at vi godt kan få tilslutning og succes med rundvisninger uden for vort lokale område.

Museumsleder *Frank Allan Rasmussens* underholdende aften i Krudtområdet, om dets muligheder og fremtid, holdt som vanligt de 38 deltagere intenst i ånde. Frank talte om Industrimuseets problemstilling mellem forskning og underholdende formidling for at skaffe indtægter. For egen regning vil jeg godt tilføje:" ... og med faldende offentligt tilskud". Det må være overmåde svært.

Nu starter vi på efterårssæsonen med et foredrag af Frank Allan Rasmussen om tabet af Norge i 1814 og hvad det betød for Frederiksværk. Jeg tror, vi kan glæde os.

Og det får mig til at tænke på, at vor forening jo er godt på vej ind i et nyt årti. Det første gik jo rigtigt godt og samarbejdet med Industrimuseet har haft stor betydning.

Vi har en mission med fremhævning af denne bys historie og *historien* som helhed med dens betydning for forståelsen af vor fortid og nutid, hvilket jeg også synes, vi gør efter bedste evne.

Vi arbejder ihærdigt på at skaffe et lokale til vor forening. Mange andre foreninger har et sådant, og et fast tilholdssted vil være af stor betydning for vor fremtid.

Vel mødt til de kommende arrangementer!

Bengt Sørensen

Årets store udflugt
Busturen til Lund

Af Jørgen Tved

Årets store bustur gik i år til "det gamle land". Vi var i Skåne og besøgte Lund. Som planlagt var det fint vejr. Vi skulle naturligvis se den store domkirke, der som så mange ting i Skåne er et dansk bygningsværk. Den er bygget i begyndelsen af 1100-tallet og er meget imponerende. Efter datidens teknik og omkostninger må den have kostet lige så meget som den faste forbindelse over Øresund. Heller ikke her skal vi fortælle domkirkens historie, men igen glæde os over, at vi havde en god omviser, der på et forståeligt svensk kunne fortælle os om historien bag alt det, vi så.

I Lund har de noget som de kalder "Kulturen". Det viste sig at være et mindre frilandsmuseum, hvor vi kunne se bygninger og værksteder, som de har været i tidligere tider. Her kunne vi på egen hånd gå på opdagelse og se, hvordan svenske bønder havde fremstillet brændevin (der var dog ingen smagsprøver), og vi kunne se et trykkeri, som havde været moderne for mere end 100 år siden.

Naturligvis kan man ikke tage på en heldagstur uden mad og drikke, så i prisen var indregnet både en udmærket frokost og senere kaffe med kage. Igen ligger der et stort arbejde i at få tilrettelagt en sådan tur, hvor oplevelserne er mange, og hvor tidsplanen skal overholdes. Her gik alt som planlagt.

Det er naturligvis diskuteret om disse ture er for dyre. 400 kr. kostede turen til Lund, men med bus, mad og drikke og gode oplevelser, kan det beklageligvis ikke gøres billigere. Man tør slet ikke tænke på, hvad det ville koste, hvis også planlægning og forberedelser skulle betales. Vi 43 som var med på denne tur fik nogle fine og gode oplevelser.

Museet Kulturen, foto: Kulturen.com

Sankt Hans ved Arresødal
En gammel tradition genoptaget

Af Jørgen Tved

Det var kun i 2013, at hekse og trolde gik fri af det bål, hvor vi – Historisk Forening sammen med folkedanserne – skulle have sendt dem af sted, langt væk fra Frederiksværk. Med stor beklagelse fik vi sidste år ikke organiseret det traditionelle bål og resultatet var, at byen fik alt for mange fritgående hekse og trolde. Historisk Forening fik i år hjælp fra *Vinderød bys Grundejerforening*. De kom og ville meget gerne sammen med os tænde bål på den smukke plads ved den gamle Arresødallejr med udsigt over Arresø.

Vi fik en rigtig god og hyggelig Sankt Hansaften. Vi var måske ikke helt så mange, som vi plejer. Vort budskab kom lidt sent ud, men musik fik vi: Fra Vinderød udgik nogle musikanter, der kunne spille for til bl.a. Drachmanns smukke Sankt Hans sang. Den gode grundejerforening havde også aftalt med byrådsmedlem *Annette Westh*, at hun skulle holde årets båltale. Det gjorde hun på bedste vis. Du kan læse talen her ...

Foto: Torsten Møller Madsen

God aften alle sammen og glædelig Sankt Hans!

Som formand for Sundhed- og Kulturudvalget her i Halsnæs kommune vil jeg gerne starte med at takke Historisk Forening samt Vinderød grundejerforening, for at være inviteret her til dette smukke sted i Halsnæs, for at holde årets traditionsrige båltale.

Og prøv lige engang at se jer omkring og nyd den fantastiske og smukke kulisse, vi befinder os midt i: Nyd synet af den grønne bøgeskov, Arresøens grønne vand, de grønne marker på den anden side af søen, præstekorset ved det smukke gamle egetræ, udsigten over Arrenæs, Vinderød kirke, der knejser så flot i baggrunden, med sit røde tårn og grønne tag. Og måske får vi også lov at nyde synet af Frederikke, der tøffer så fredfyldt af sted ude på søen.

Besøger I dette pragtfulde sted på en fredfyldt og solbeskinnet sommerdag, vil I også kunne nyde synet af sommerfuglenes leg hen over græsset, I vil kunne høre humlebiernes brummen, og måske vil I også være heldige at høre gøgen kukke, eller nattergalen slå en trille.

Jeg er jo overbevist om, at da Thøger Larsen tilbage i 1914 skrev sit digt, "Danmark nu blunder den lyse nat", og som Oluf Ring satte musik til i 1922, ja så må han have fundet sin inspiration til visen på netop sådan et smukt sted som her i Vinderød.

Faktisk er det jo sådan, at jeg er en smule beæret over at have fået invitationen til at komme og holde båltalen i dag. Jeg ved jo, at der både i grundejerforeningen og i den historiske forening findes en lang række ildsjæle og meget kompetente mennesker, der med snilde og lethed ville kunne have holdt denne tale.

Og selv om jeg nu har været politiker i en hel del år, er jeg faktisk relativt ny i båltalernes riddersal, idet mange andre, der stod foran mig, gerne påtog sig denne udfordring.

Så jeg har faktisk været en smule spændt på, hvordan talens indhold ville blive modtaget.

Men se, da jeg så lyttede til radioen her i formiddags, blev jeg helt rolig igen. For her var konklusionen den, at ingen alligevel hørte efter, hvad der blev sagt ved båltalerne Sankt Hans aften, og derfor er der heller ingen, som ved, hvad en båltale egentlig bør indeholde. Og det gør jo unægtelig det hele lidt lettere.

Men ét er dog sikkert - Sankt Hans aften er fyldt med traditioner!

Vi mødes omkring bålet med familien eller i gode venner og naboers lag. Vi spiser og drikker. Bålet tændes, og på denne måde fejrer vi sammen; det gamle bondesamfunds lysfest, der havde til formål at skræmme hekse og onde ånder væk, samt at skabe frugtbarhed på de jorder, som bålets skær faldt på.

Senere i 1700-tallet blev Sankt Hans kædet sammen med fejringen af en helgen: Johannes Døberens fødselsdag.

Og i 1800-tallet kom heksen til, på toppen af bålet - hvorfra hun tager sin flyvetur til Bloksbjerg i Harzen. En tradition, der menes at være kommet til landet med tyske håndværkere.

1 1900-tallet kom Drachmans Midsommervise til. Visen, som vi alle elsker at synge med på, når bålet er tændt.

Men inden dette sker, har jeg et budskab med til jer:

Og det er, at traditioner er noget, vi *alle* skal værne om.

Gode traditioner har stor betydning, da de binder os mennesker sammen. Gode traditioner fastholder og udvikler fælleskaber, og er med til at skabe identitet.

Vores liv og dagligdag er mere end nogen sinde under påvirkning af globalisering og de ting, der sker ude i verden.

Og under påvirkning af teknologisk udvikling og *selv*iscenesættelse i kraft af Smartsphones, Facebook, Twitter og tv-programmer som »Amalies verden« og »Stjerne for en aften«.

Lad os for en stund give denne *selv*iscenesættelse noget modvægt! Lad os sammen danne fælles kreds.

Lad os bygge broer i stedet for at grave grøfter. Lad os støtte op om de værdier, der knytter an til fælleskabet.

Lad os række ud og blive klogere på hinanden. Og lad os være generøse med menneskeligt nærvær og varme.

Så er jeg nemlig sikker på, at ikke bare Halsnæs, men hele verden bliver et *endnu* bedre sted at være, både for os og for vore efterkommere.

Som I sikkert ved, kan vi politikere jo tale en hel del. Og engang fik jeg et rigtigt godt råd af en god politisk ven. Han sagde til mig:

Annette: Når du skal holde tale - skal du rejse dig op, så alle kan se dig.

Tal højt, så alle kan høre dig.

Og gør det kort - så alle kan holde af dig.

Det råd agter jeg at følge her i aften.

Så jeg vil slutte af med at sige tusind tak til Vinderød Grundejerforening og til Historisk Forening. Tak, fordi I har gjort jeres til at holde en god tradition i hævd.

Heksen vil jeg ønske rigtig god flyvetur til Bloksbjerg, og alle jer andre vil jeg ønske en rigtig god sommer.

Tak for ordet.

Annette Westh

Foto: Torsten Møller Madsen

Den store ringovn

Nivågårds Teglværk fik besøg

Historisk Forening er med rette berømt for sine gode ture og ekskursioner. I juni var vi inde i den imponerende *ringovn i Nivå*. Stor er den, og med sin skorsten rager den godt op i landskabet. Formanden, som lægger meget arbejde i forberedelsen af vore ture, havde også denne gang ramt plet ved at få den vidende og meget veltalende *Carl Jørgen Schousboe* til at vise rundt og fortælle om ovnen og dens historie.

Store og små teglværker har vi haft mange steder i Danmark. Det særlige ved teglværket i Nivå er både størrelsen, og at det er bevaret, så det i dag fremstår som et værk fra 1870, den gang den store ringovn blev bygget. Værket var i drift og fremstillede mange forskellige teglprodukter helt frem til 1980. I dag er ringovnen fredet og drives som museum af en selvejende institution.

Værkets historie går tilbage til ca. 1700, hvor *dronning Sophie Magdalene* fik både grunden og meget mere forærende, så hun kunne producere mursten til bl.a. *Hirschholm Slot*.

Vi skal ikke her fortælle historien om teglværket, men blot fortælle lidt om det som vi hørte, ikke mindst om de arbejdsbetingelser, som datidens teglværksarbejder måtte virke under. De var ikke meget forskellige fra de forhold, som støberiarbejderne i Gjethuset havde, hvor forholdene i løbet af dagen skiftede mellem kulde og varme, indhyllet i støv og de gasser og den røg, som blev udviklet i løbet af en arbejdsdag. Vi fik oplyst, at de barske arbejdsbetingelser betød, at levealderen for datidens teglværksarbejder ikke var ret høj, og dette endog til en meget ringe løn.

Ovnen er naturligvis for længst blevet kold her i 2014, men støvet ligger der endnu, og enkelte af os besøgende havde af den grund lidt svært ved at klare rundturen i den store runde ovn.

Vort besøg var en aftentur, hvor vi kørte i egne biler og fyldte bilerne op med dem, som ikke selv havde bil til rådighed. Denne transportform var med til at holde omkostningerne nede, og vi var omkring 30, der fik del i den gode oplevelse.

Jørgen Tved

Foto: Torsten Møller Madsen

Anton Frederik Tscherning

Palæ, politik og protest – 2. del

Museumsleder *Frank Allan Rasmussen* fortæller her i sin anden artikel om Tscherningfamiliens mange aktiviteter. Den første del af artiklen blev bragt i Prøven nr. 43

Introduktion

Perioden fra Anton Frederik Tschernings fødsel i 1795 og frem til hans død i 1874 var ikke nogen nem tid for Danmark. I løbet af de knap 80 år blev landet reduceret fra en europæisk stormagt med handel på verdenshavene til en småstat med regionale aspirationer. Hvordan påvirkede det udviklingen på Frederiksværk, administrationens selvopfattelse og især den unge Tscherning? Det er nogle af de spørgsmål jeg gerne vil adressere i denne anden del af artiklen om Palæet og virksomheden på Frederiksværk. Jeg skal desuden forsøge at kaste lys over Anton Frederiks virke efter faderens død.

Kilderne er mange, når man sætter sig det mål. Et internationalt udblik kan man skaffe sig ved at orientere sig i et af de store internationale oversigtsværker. Et nationalt overblik fås ved at læse Danmarkshistorien, et indblik kan man få gennem de mange monografier om tidens filosofiske og økonomiske strømninger og endelig artikler om personer, steder og begivenheder.

Valgene er vigtige, men hvilke er de vigtigste kilder? Det afhænger af hvem, der skriver historien, hans eller hendes historiesyn, sociale baggrund og faglige skoling. Det afhænger også af historikerens heuristiske egenskaber – eller sagt med andre ord historikerens evne til at finde de eksisterende kilder frem fra deres gemmer på landets arkiver, museer og forskningsbiblioteker. Derfor er det vigtigt allerede indledningsvis at understrege, at der ikke er én historie, men en mangfoldighed af historikere som hver har sat deres præg på vores opfattelse af fortiden.

Fra stormagt til småstat

Efter tabet af den danske flåde i 1807 og dermed også store dele af Arsenalets skytsbeholdninger skulle man tro, at ordrerne til Gjethuset i Frederiksværk ville strømme ind. Det gjorde de ikke. Englandskrigene havde lammet den danske handelsflåde, og statens finanser lå i ruin. På trods af adskillige forsøg på at redde den nationale økonomi endte det med, at den danske stat gik bankerot i 1813. Bedre blev det ikke af, at Danmark året efter tabte Norge og hermed adgangen til en del af skatte- og afgiftsgrundlaget samt en række vigtige råvarer som fx kobber, jern, sølv og kobolt.

Regeringen var imidlertid fast besluttet på, at den danske flåde skulle genopbygges. Det skyldtes ikke kun ønsket om at vende tilbage til tidligere tiders storhed. Der var vigtigere ting på spil. Der skulle igen sorte tal på statens regnskaber. Handelsflådens lykke var tæt knyttet til orlogsflådens konvojeringer. Uden dem var handelen på Middelhavet tabt, og det samme var overhøjheden over de danske kolonier. I 1814 havde flådens skibsbyggeri med

gode godsejeres hjælp fået skrabet tømmer sammen til at bygge og udruste fire fregatter, men Admiralitetets ønske om igen at erhverve de store og omkostningstunge linieskibe var blevet afvist. Fremadrettet måtte flåden sætte sin lid til langt mindre fartøjer. I årene efter krigen blev der således bygget flere hundrede kanonbåde. De blev drevet frem med årer af en snes mand eller flere og havde kun to kanoner ombord. En for og en agter. Kanonbådsflotillerne blev strategisk placeret rundt om ved de danske kyster, ofte i tæt forbindelse med hurtigt opkastede kystbatterier ganske som vi kender det i Hundested.

Der var med andre ord hverken midler til eller behov for at udvide Arsenalets skytssamling, og det ramte Frederiksværk og Gjethuset hårdt. Hvad skulle værkets ledelse stille op med produktionsanlægget og de mange ansatte? Der måtte tænkes nyt. Det gjaldt både med hensyn til produkter og markeder. Det blev E. P. Tschernings opgave. Han var værkets inspektør og dermed øverste ansvarlige.

Den hjemvendte søn

Palæet er Frederiksværks fineste hus. Det er fredet, det har en helt central placering, det er arkitektonisk vellykket og husets historie er bemærkelsesværdig. Det sidste skyldes især de familier, som har boet i Palæet, og de mennesker, der i tidens løb er kommet der. Fra Torvet fører en stentrappe op til husets smukke indgangsparti. Her har familien Tscherning ofte stået og ventet, når der kom gæstebud fra København. I det fjerne har de kunnet høre kuskens råb til hestene, der stred sig ned af den sandede bakke. I 1818 var der tale om et særligt besøg. De tre søstre Sara, Karen og Elisabeth kunne næsten ikke vente. Hestevognen rullede vuggende op foran det oplyste hus, og ud steg familiens eneste søn, Anton Frederik. Det var sidst på året, og turen havde været både strabadserende og kold.

Husets søn var en ener. Han gik sine egne veje og havde sine meningers mod. I første omgang havde han sammen med en kammerat overvejet at drage til Sydamerika for at kæmpe under Simon Bolivars faner, men det projekt måtte de opgive. Det kom derfor som en befrielse, da han i 1815 blev tilbudt at slutte sig til det danske korps, som under ledelse af Frederik af Hessen skulle hjælpe englænderne mod Napoleon. Det berømte slag ved Waterloo gjorde imidlertid det danske bidrag overflødigt. Ved freden i 1815 blev det bestemt, at Nordfrankrig skulle holdes besat i tre år af de allierede tropper. Danmark skulle således deltage med 5.000 mand. Tscherning

Mænd foran Palæet, ukendt fotograf. Indmus.dk

blev en del af dette troppekontingent. Han ankom til Flandern i januar 1816 og var udstationeret dér indtil udgangen af 1818. Tiden brugte han til studier i fransk og engelsk samt taktik, artilleri og konstruktionstegning mm. Han tog også til Paris, hvor han blandt andet mødte den landflygtige P. A. Heiberg og kredsen omkring ham. [1]

Efter kys og kram skulle der festes for den hjemvendte søn. Der er ingen tvivl om, at der er blevet diskuteret. Under middagen om Heiberg og den danske koloni i Paris. Om de pragtfulde samlinger på Louvre og teaterbesøgene og under herrernes efterfølgende passiar over en cognac også om de mere politiske og militære aspekter af den unge officers ophold i udlandet. Det må især have interesseret Inspektøren, at hans søn så flittigt havde studeret artilleri og produktionen af forskellige skytsformer. Det var om noget faderens metier, og der kan næppe herske tvivl om, at Fru moderen hellere så sønnen i Frederiksværk end ude i den store verden i kamp for frihed, lighed og broderskab.

Hans far delte langt hen ad vejen sønnens tanker og lyttede opmærksomt, men hans tanker gik først og fremmest på, hvordan han igen kunne få en rentabel virksomhed ud af Danmarks svar på Birmingham. Inspektørens største problem var imidlertid ikke de udeblevne ordrer på artilleripjecer, men det forhold at han ikke stod alene ved roret. Frederiksværk havde en dobbelt administration, hvoraf den ene sad i København, tæt ved kongen og administrationens mægtige embedsmænd, og de forstod til fulde at udnytte disse fordele. Desværre ikke til fabrikkens bedste; men udelukkende for magten. Derfor var det Tschernings udtalte ønske, at sønnen i første omgang skulle stå ved hans side i kampen mod "københavneriet" og på længere sigt skulle efterfølge ham i embedet på Frederiksværk.

Til det bedste for landet

Det var næppe den ambitiøse unge officers ønskedrøm at blive ansat hos sin egen fader langt fra magtens centrum og den europæiske krigsscene. Men presset har været stort. Hans mor ville gerne have ham tættere på familien, og hun var urolig over faderens svigtende helbred. En tilværelse som enke med tre ugifte piger var ikke attråværdig, og det værste var udsigten til at måtte forlade Frederiksværk og den elegante inspektørbolig. Der gik dog endnu et par år og en udnævnelse til premierløjtnant, inden Anton Frederik lod sig overtale. I 1820 tiltrådte han stillingen som assistent hos sin fader, og der blev ved samme lejlighed gjort plads til ham i boligen. Selv om der ikke var tale om et ønskejob, så faldt det for så vidt godt i tråd med hans eget ønske om at være i stand **"***...til at anvende mine kræfter til bedste for mit stakkels land; thi det er nødvendigt, at vi alle uegennyttigt ofrer det vore kræfter, hvis vi skal bevare vor uafhængighed.***"** [2]

De kræfter fik han mere end brug for. Her er hans egen beretning om de første oplevelser på Frederiksværk: **"***Da jeg kom til Frederiksværk, var samtlige fabriksgrene i forfald, flere af de betydeligere værksteder var i uheldige forpagteres hænder, våningerne var mådelige, mange ubeboelige og faldefærdige, alt sammen følger af de uheldige finansielle tilstande, de ringe bestillinger til armeen og den herskende vandmangel.***"** [3] Manglen på vand var ikke det drikbare, der af det tjenstgørende personale blev hentet i den lokale brønd eller ved byens store pumpe, men det vand som kom fra Arresø, og som løb gennem kanalsystemet. Det var den eneste kilde til kraft og den kunne man ikke

undvære, så længe man ikke var til sinds at satse på den nymodens og dyre dampmaskine.

Forude ventede en stor opgave med at genopbygge, omlægge og tilpasse produktionen. I et brev til sin senere hustru skriver han følgende om de år, han tilbragte på Frederiksværk: *"Fra 1820 til -28, netop den første del af mine bedste manddomsår, tjente jeg på Frederiksværk og udførte dér, det tør jeg sige, et højst vanskeligt erhverv. De forhold, hvori jeg befandt mig, og de vanskeligheder, jeg overvandt, har jeg kun ligefrem omtalt med et menneske i verden, min søster Sara, fordi hun havde set og været vidne til meget og fik kun opløsningen af nogle få gåder; jeg har ikke omtalt dem, fordi min fader, er mig kær, uendelig kær, og var en mand, hvis sjældne gave og store fortjenester langt overvejer hans fejl, der til dels hidhørte fra, at en i bund og grund ussel regering ikke forstod hverken at benytte eller styre denne sjældne mandlige frembringelse, der ved et godt greb i statens maskine havde været i stand til at udrette mer end den hele skare af pygmæer, som trivedes så vel under mådelighedens rummelige paulun."* [4]

De, Tscherning hentyder til som "åndspygmæer", var blandt andet den del af værkets bestyrelse, som holdt til i København. De havde det overordnede ansvar for indkøb af alle råvarer samt afsætningen af de frederiksværkske produkter. Kritikken var imidlertid mere dybtgående og som sådan politisk sprængfarlig. Dybest set var der tale om en begyndende kritik af selve styreformen og dermed en trussel mod den enevældige kongemagt. Indtil videre beholdt den rebelske officer imidlertid Frederik den 6.s. tillid.

Anton Frederiks ønske var, at det hele etablissement skulle ledes af én mand, og han skulle bo og udøve sin profession i Frederiksværk. De enkelte grene af virksomheden skulle derefter overlades til de håndværksmestre, der havde både en stærk faglighed og evnen til at drive en forretning. Endelig ville Tscherning omdanne fabrikken til et lærested for unge håndværkere og ingeniører. Tankerne var han ikke alene om. Dem delte han med sin far, og han delte dem med den københavnske professor H. C. Ørsted, der få år senere skulle være med til at oprette den polytekniske læreanstalt. Men det var ikke nemt at få gennemført forandringer. I de otte år Tscherning var assistent, fik han dog ansat C. G. Dahlberg som sin medhjælper og fik det store grossererfirma Suhr til at overtage driften af Kobbervalseværket. [5]

Svigersønnernes indtog

Tscherning havde kun været et år ved værket, da hans ældste søster, Elisabeth Birgitte, blev gift med den begavede Christian de Meza. Den

de Meza som under Treårskrigen skulle lide en såre hård skæbne. Det var med andre ord pigernes lod at skulle giftes ind i det militære. I 1817 havde hans anden søster, Karen Marie, ægtet A. A. Schumacher, der var den energiske leder af Det kongelige Raketkorps, som havde til huse i det nys opførte Arsenal, der lå næsten lige overfor Inspektørboligen. Hans yngste søster blev hans fortrolige. Sara Sophie var efter faderens død i 1832 den eneste, han kunne betro sig til i de mange vanskelige spørgsmål, som livet bød ham, og hun forblev ugift.

De to svigersønner kom begge til at spille væsentlige roller. Den ene i Danmarkshistorien, den anden i verdenshistorien. Det skal vi vende tilbage til. Det betød også, at der kom et nyt liv i og omkring inspektørboligen på Frederiksværk. Ægteskaberne førte, sammen med det forhold at den unge Tscherning var "kommet hjem", til en forøget selskabelighed i det smukke hus.

Andreas Anton Frederik Schumacher havde været gift før. Ægteskabet med Karen Marie Tscherning var hans andet. Schumacher havde fra 1804 været tilknyttet ingeniørkorpset og havde i den forbindelse foretaget en del eksperimenter med forskellige skytskonstruktioner. Allerede i 1807 havde han udviklet en slags raket til affyring fra en rampe, hvori der kunne anbringes flere raketter – et såkaldt orgelstel. Hans opfindelse faldt sammen med det engelske bombardement af København i 1807, hvor de såkaldte Congrevske raketter for første gang fandt anvendelse i et angreb på en europæisk storby.

Meget tyder på, at Schumacher allerede kendte til de engelske eksperimenter med denne våbentype, men hans egne adskilte sig allevel markant fra den Congrevske. [6] Efter bombardementet intensiverede han sine eksperimenter, og i 1809 havde han en komplet ny prototype klar til affyring. Den havde længere rækkevidde, bedre styreegenskaber og større gennemslagskraft. Kongen fandt Schumachers

eksperimenter interessante og gav betydelige subsidier til hans udviklingsarbejder, der også omfattede raketbåde, et raketbaseret signalsystem og andre militære anvendelser af denne helt nye våbentype.

Ud over at være en teknisk begavelse var Schumacher dygtig til at sælge sine ideer. Han fik kongen og generalkrigskommissariatets ledelse til at bevilge penge til oprettelsen af en raketfabrik. Her fortsatte han sine banebrydende eksperimenter. [7] Fabrikken og udviklingsarbejderne var de første, der blev gennemført på det europæiske kontinent, og hermed skriver Schumacher og Frederiksværk sig direkte ind i verdenshistorien.

I 1816 oprettedes Det Kongelige Raketkorps, og det bestemtes, efter mange og lange diskussioner, at det skulle knyttes til våbenproduktionen på Frederiksværk. Arsenalet blev indrettet til brug for korpset, og Schumacher blev udnævnt til dets leder. Under sig fik han en del arbejdsfolk, fire officerer, 8 underofficerer, en trompeter og 72 menige. Men Schumacher hvilede ikke på sin succes. Han fortsatte sine udviklingsarbejder og konstruerede en tidlig forgænger for maskingeværet. Den såkaldte espingol.

Schumacher arbejdede dag og nat med sine opfindelser og betragtes med rette som en europæisk pioner inden for denne specielle gren af artilleriet. I Danmark er han glemt, men i det store udland betragtes han som en af rumfartens fædre. [8] Schumacher blev kun 41 år gammel, og efter hans død i 1823 sygnede korpset hen. Hans opfindelser fik imidlertid en renæssance i forbindelse med de Slesvigske krige 1848-50. [9]

Sejre og nederlag

Christian Julius de Meza var 10 år yngre end Schumacher. Han ægtede i 1821 den jævnaldrende Elisabeth Birgitte Tscherning. Brylluppet blev holdt i forældrenes hus, og der blev ikke sparet på hverken mad eller drikke. Det var ingen tilfældighed. Som ung officer havde han sin daglige gang i inspektørboligen, idet han i en periode var tilkommanderet den gamle Tschernings korps på Frederiksværk.

I 1811 blev han lærer for artillerikadetterne i fagene historie og geografi, hvilket han senere supplerede med matematik og sprog. Han fik ikke noget godt skudsmål af sine elever, der fandt at han var både arrogant og en overdreven perfektionist. Hans officerskolleger beskrev ham som middelhøj og af spinkel bygning med fine træk og et behageligt smil under det krusede og mørke hår. Men der var også noget affekteret over ham. Han var selvsikker, talte mange sprog og førte sig frem i selskabslivet i København. Hans glæde ved musik og hans teaterinteresse har sikkert været en kilde til glæde i inspektørboligen, hvor han både trakterede klaveret og guitar. En samtidig kilde meddeler, at: "*Husets venner og hans elever var velkomne til musikalsk underholdning, åndrige samtaler og fugal beværtning.*" [10] Han blev imidlertid forbigået flere gange, og hans ekscentricitet var i artilleriet en kilde til en del morskab. Men han holdt stædigt fast, og ved de første efterretninger om opstanden i Slesvig-Holsten anmodede han om at blive udkommanderet. Han fik charge som ledende artillerioffícer, og mod alles forventning udviste han uforlignelig koldblodighed, fysisk og moralsk mod, overblik og beslutningsdygtighed. I forbindelse med en fægtning ved Fredericia gik han forrest og vandt derved hele hærledelsens beundring. Han blev udnævnt til generalmajor og chef for artilleribrigaden. I 1863 blev han udnævnt til overgeneral for den mobiliserede hær og hans rolle i forbindelse med tilbagetrækningen fra Dannevirkestillingen er stærkt omdiskuteret. Samtiden havde brug for en syndebuk, og det blev de Meza. Han fik sin afsked, og selv om han ved sin død havde mistet sin heltestatus, kan der ikke herske tvivl om, at han kom til at spille en afgørende rolle i Danmarks historie. Men lad os kort vende tilbage til lokalhistorien og ressourceproblematikken på Frederiksværk.

Jagten på de tabte rigdomme

Efter sønnens hjemkomst og den lykkelige bortgiften af de to ældste døtre vendte inspektøren selv blikket mod andre gøremål. Eng-

landskrigene og statsbankerotten havde tæret på den 60-årige mands kræfter, og han havde derfor anmodet om at måtte foretage en rekreationsrejse til Bornholm og Holsten. Der var ikke tale om et kurbadsophold – så langt fra. Han ville væk fra fabrikken og ud i verden for at opleve noget nyt og lade sig inspirere. I sit brev til kongen skriver han selv: "*Ved den Svækkelse, flere anstrengende Forretninger i Deres Majestæts Tjeneste, men især de senere forandringer ved Krudt Værket i Forening med mange ærgelser, have frembragt i Sjæl og Legeme, nærmede jeg mig i dette Foraar med stærke Skridt mod Opløsning, og Ulyst til et Liv af den Beskaffenhed greb mig voldsomt. Jeg indsaae, at Forbedring var umulig i denne Kreds, og ansøger derfor allerunderdanigst om Tilladelse til at rejse.*" [11)]

Der er ingen grund til at stille spørgsmål ved hans beskrivelse af sit svigtende helbred, men hvad var hans egentlige formål med rejsen?

Foto: Halsnæs bibliotekerne

Danmark havde ved tabet af Norge mistet den direkte adgang til en række kostbare råstoffer, som man blandt andet fik leveret på Frederiksværk. Fandtes disse andre steder fx på Bornholm eller kunne man dér finde erstatninger for nogle af de andre råvarer, som man havde måttet importere, fx kul og jernmalm?

Rejsen og hans iagttagelser kender vi fra hans hjemsendte beretning. Den indeholder et længere kapitel som han selv betegner som: "Jordbund med Hensyn til Mineralier." Heri redegør han for fremkomsten af ler, granit, steenkul, skiffer og jernsteen mm. På Frederiksværk havde man i årtier i dyre domme og ganske mod den merkantilistiske politik importeret kul fra Newcastle til støberiet og smedjerne. Hvis man kunne finde en erstatning for dem, ville man kunne sænke priserne på produkterne og dermed forøge fortjenesten. Problemet var imidlertid, at kvaliteten ikke var optimal og tilgængeligheden mere end vanskelig. Men det skal komme an på en prøve mener Tscherning, der optimistisk skriver: "*Ei theoretisk Strid, mindre Mundhuggerie, kun Erfaring kan afgjøre dette vigtige Spørgsmaal. Naar kun Kullene ere gode, betale de rigeligt Arbeidet;*" [12)]

Salg til Amerika og Asien

Efterretninger fra egnene omkring floden Wupper, en biflod til Rhinen, er også interessante. Her har Tscherning især øje for fabrikation og vandkraft. Igen holdes virksomheden på Frederiksværk op som et spejl. Med slet skjult misundelse omtaler han de mange opstemninger, med en tilhørende mængde af overfalds-, underfalds- og strømhjul. I Frederiksværk er der et for ringe fald, vandmængden er ikke tilstrækkelig, og der er simpelthen for mange maskiner tilsluttet. Interessant er

det, at hans løsningsforslag er, at man hurtigst muligt i Frederiksværk anskaffer sig

A. F. Tscherning 1851. maleri udført af C.A. Jensen (Frederiksborg Museet). Efter sigende lignede far og søn hinanden. De var begge mørke, høje mænd med et stort kvindetække.

mindst to dampmaskiner, der passende kan bruge det kul, som han selv har beskrevet forekommer på Bornholm.

Fra sit besøg hos sabelfabrikkerne i Solingen er det hans erfaring, at de sabler, man tilvirker på Frederiksværk, er af absolut samme kvalitet. Derfor anbefaler han, at man opgraderer denne produktion og udvider markedet til hele Europa, Amerika og Asien. I det hele taget er han glædelig overrasket over, hvor godt et standpunkt produkterne fra hans egen virksomhed har. Det gælder knive, penne og galanteriarbejder, sporemagerarbejder, gørtlerprodukter og sidst, men ikke mindst krudt. Han skriver om dette. "*Vores Krudt maaler sig med det bedste*". Langsomt men sikker er virksomheden ved Frederiksværk ved at skifte fra kanoner til andre varer, men det har sine forudsætninger.

Det drejer sig om er at være på forkant med den teknologiske udvikling, og det koster, men alternativet er, at man må lukke Frederiksværk. Tscherning skriver: "*Denne fordel kunde Frederiksværk nu kun erholde ved at forsynes med journal fra hver af de vigtigste Fabrique Lande og de nyeste Tekniske Værker af sand interesse.*" Det er derfor dobbelt ærgerligt, at det store tekniske bibliotek, som Classen havde samlet nu er "Bortbragt" sammen med en modelsamling, idet disse kunne have tjent som en slags vidensbank. [13)]

Tschernings kæphest får ikke lov til at stå opstaldet. I en besk bemærkning udfolder han over for kongen hele miseren på Frederiksværk. Han skriver: "*Det er en betydelig Fordeel for de fremmede Fabriquer, at Eieren i egen Person seer, dømmer, beslutter og handler, hvilke fire Operationer undertiden bør kunde udføres i ligesaa kort Tid, som jeg har nedskrevet dem for at benytte en gunstig omstændighed til et lykkeligt Coup. Dette kan umuligt ventes af en meget sammensat Bestyrelse, især naar den er adskildt; thi tiden spildes, og de Bedømmende kjende ei de reelle, locale og personale omstændigheder...*" det modsatte, som var tilfældet på Frederiksværk fører i henhold til hans iagttagelser på sin rejse (eller rettere sagt hans egen erfaring fra værket) til: "*...høist skadelige Tidsspilde, som er en unødvendig følge af indstillinger, Indvendinger, erklæringer, demonstreringer etc.*" Nu fik han det sagt og på højeste sted, men der skete intet. Forretningerne fortsatte som hidtil, og den Københavnske administration holdt fabrikken i et jerngreb. [14)] At det var

lykkedes for den unge Tscherning at rette op på en del af de forhold, hans far havde beskrevet og beklaget sig over, blev anerkendt, og som tak blev han af Frederik den 6. tilbudt posten som egentlig inspektør, men han takkede pænt nej.

Fra Halsnæs til Grækenland

Det var det militære som trak, og Tscherning blev sammen med et par jævnaldrende officerer sendt på en mission til Grækenland. Deres opgave var at kortlægge de franske troppers operationer; men inden de nåede frem, var kampene afsluttet. Tscherning var imidlertid ikke sen til at lade sig engagere til at deltage i nogle fortifikatoriske og organisatoriske arbejder, ligesom han på sin tur hjemover gjorde endnu et ophold i Frankrig. Hans appetit på ny viden var umættelig.

Opholdet var yderst givende, men han har næppe fortalt, hvad hans ærinder var og om sin militære baggrund, for så havde de franske myndigheder næppe givet ham tilladelse til at gå frit rundt på de statsejede værker og militære etablissementer. I Toulouse besøgte Tscherning byens store Gjethus, som havde til opgave at støbe kanoner til den franske hær og flåde. Efter intense studier rejste han videre til Angoulême, hvor han fik adgang til Krudtværket, derefter gik det i rask trav videre til kanonstøberierne i Ruelle. [15)]

I virkeligheden var der tale om regulær industrispionage. Af de hjemsendte rapporter fremgår det med al tydelighed, at han ikke rejste som turist. Hans breve er fyldt med tekniske anvisninger, ligesom der i mange tilfælde er vedlagte tegninger af maskiner og anlæg. [16)] Men Tscherning forsømmer ikke det sociale. Der bliver tid til at sejle på Languedockanalen, besøg på en chokoladefabrik og til et visit på et slot nær Toulouse, hvor han charmerer både grevinden og den "lille frøken Helene". [17)]

Kaptajn og humanist

Efter hjemkomsten til hovedstaden ventede der den stadig ugifte officer en række betydelige hverv. Han fik plads i den kommission, der arbejder med planerne for en ny militær højskole. I det arbejde trak han på den viden om avanceret højere undervisning, han havde haft lejlighed til at studere i forbindelse med sine besøg på den franske artilleriskole i Toulouse.

Tscherning havde, som tidligere omtalt, forsøgt at oprette en slags teknisk højskole på Frederiksværk, og han var en af tidens stærke fortalere for en professionalisering af de militære og tekniske uddannelser. Forbilledet var fransk, og det er derfor ikke nogen tilfældighed, at disse begivenheder falder sammen med oprettelsen af den Polytekniske Læreanstalt i 1829. Det var H.C. Ørsteds værk og de to markante personligheder kendte hinanden ganske godt. I 1830 overtog Tscherning den ansvarsfulde post som lærer i artilleri på den nyoprettede Kongelige Militære Højskole. Han nød elevernes respekt og brugte sin nye platform til at vække de unge mennesker for en reform af det forældede forsvar.

Tschernings ambitioner gik imidlertid langt videre. Han havde ikke glemt tiden i Paris og sine lange samtaler med den landsforviste rebel P. A. Heiberg. Han ville vække hele det danske folk. Både hær og flåde var groet fast og klamrede sig til fortiden. Derfor opfattedes etaterne af den almindelige borger som en tung og overflødig byrde, og Tscherning var led og ked af at se og høre om disse uduelige

og apatiske sjæle. Selv var han gået forrest på den militære højskole ved at udbrede sine liberale synspunkter og ved at hævde, at intelligens altid gå forud for karakter. Men det var ikke kun dannelsen, der interesserede ham. Ny teknologi, avancerede våbensystemer og nye organisationsformer var for ham helt afgørende, hvis hær og flåde igen skulle vinde den brede befolknings respekt. Det var et nationalt spørgsmål og for Tscherning et spørgsmål om nationalstatens overlevelse.

I begyndelsen af 1830erne besluttede han sig for at publicere sin viden i en række pjecer, der tog de eksisterende danske våbensystemer op til overvejelse. Her redegjorde han i skarpe vendinger for deres mangler, og trak store veksler på de erfaringer, han havde gjort sig på Frederiksværk, og de mange noter og optegnelser han havde hjembragt fra sine utallige rejser. Han ville modernisere og erstatte den stående hær med en almindelig værnepligt, tilbyde bedre og længere uddannelse, retfærdighed i forfremmelse, indførelse af aldersgrænser og bedre løn- og arbejdsforhold. Det var på mange måder visionært og rigtigt set, men hans hårde og direkte kritik føjede endnu flere til den i forvejen store kreds af fjender. Dette i kombination med, at han løbende i dagspressen luftede sine liberale synspunkter uden at skjule sine frankofile forbilleder, førte til at han modtog en formaning fra sin kongelige beskytter. [18] Det havde ingen effekt.

Ædel vilje og kraftig hånd

Tschernings idéer vandt senere fremme, men tiden var ikke moden. Officererne angreb ham på hans faglighed, og borgerskabet var af den opfattelse, at han med sine skriverier kastede had på den gamle konge og dermed skubbede til enevældens vaklende fundament. Til sidst blev det for meget. Den 6. juni 1833 udgik et reskript, der beordrede Tscherning til at tiltræde en studierejse. I virkeligheden var der tale om en midlertidig landsforvisning, og sagen vakte stor opsigt. Hans rejse kom til at vare i mere end fem år. Men han havde vundet mange sjæle for sine synspunkter, og af sine elever og venner fik han ved sin afrejse en æressabel med indskriften: *"Klar Erkjendelse, ædel Villie, kraftig Haand"*. Det skulle vise sig at være en næsten profetisk forudsigelse. [19]

Det blev til en rørende afsked på Frederiksværk, hvor der blev festet hele natten i inspektørboligen. Hos fabrikant Owen i København fik han overrakt en sølvpokal med inskription, og afskedsfesterne ville næsten ingen ende tage. [20] Store middage hos Th. Suhr, familien Heiberg, Baggesen, David og Orla Lehmann. Sidstnævnte holdt for øvrigt festtalen i de små haver på Frederiksberg, hvor man blandt andet afsang Marseillaisen. Den 21. juni kunne han ikke trække afrejsen længere. Stadig omtumlet af de mange fester og af manglen på søvn mødte han op på Toldboden, hvor han af sine nærmeste venner blev fulgt om bord på damperen til Kiel.

Tscherning kom dog hurtigt til kræfter, og kort tid efter finder vi ham igen i festligt lag. Han slap heller ikke sine meningers mod. I 1834 sendte han fra Wien en artikel, der blev optaget i Københavnerposten. I den tog han uden omsvøb fat på trykkefrihedsspørgsmålet. Det var ikke noget, der behagede statens embedsmænd, og hvad værre var, at kongen var ved at miste sin tålmodighed med den rebelske officer. Rejsen havde været et vink med en vognstang, og næste skridt kunne blive skæbnesvangert.

Rejserne resulterede i en række fyldige dagbogsoptegnelser og breve. Rapporter fra fabrikker, kaserner, militære anlæg, institutioner, fængsler og meget mere. De giver samlet et levende billede af industriens stade i Europa på dette tidspunkt. [21] I 1835 forlader han kontinentet og et par dage efter finder vi ham i England. Med hestevogn og tog rejser han til Newcastle, Sunderland, Durham, York, Hull, Sheffield, Manchester, Birmingham og Woolwich. I de store industribyer skaffer han kopier af tegninger og beskrivelser af teknologi, men han glemte ikke Frederiksværk. Den 11. november ankommer han til Waltham Abbey, Englands største krudtværk, og fjorten dage efter besøger han Enfields fabrikker, der netop havde udviklet en ny geværtype. [22]

På må og få blev han sendt rundt. Ordrerne hjemmefra syntes ikke at have andet formål end at holde ham væk fra København. Det fik utilsigtede konsekvenser. Efterhånden fattede myndighederne mistanke til den allesteds nærværende dansker og hans ansøgninger om at måtte få adgang til statslige virksomheder. Flere gange bliver hans bagage brudt op og undersøgt, og i Paris bliver hans værelser visiteret af myndighederne. I foråret 1838 besøger han München, og herfra skriver han til sin gode ven Dahlberg hjemme i inspektørboligen: "*Det hellige romerske rige er mere kedsommeligt end helligt. Massen af tyskere er et ækelt filister kompagni, fast værre end småborgerne i Danmark, ja værre; thi de er end mere indbildske og mere udlærte fyrstetjenere. Man kan jo ikke spytte for prinser og fyrster.*" [23] Tschernings foragt for den udueligе magt havde man ikke formået at knække.

Krig og Kærlighed

Pludselig bliver Tscherning kaldt hjem. Måske var hans indflydelsesrige venner gået i forbøn for ham, men han kan ikke finde sig tilpas. Han søger derfor sin afsked efter 27 års tjeneste, men den bliver afslået. Derfor rejser han omkring nytår 1839 igen til udlandet. Denne gang frivilligt og med udsigt til et civilt job. I Auvergne bliver han bestyrer for nogle af de store kulværker, men kun kortvarigt, for allerede samme efterår finder vi ham som leder af jernbanen fra Montpellier til Cette. For Tscherning er ingen opgave for lille eller for stor. Men han er ikke glad. Han vakler hele tiden mellem at slå sig ned i Frankrig og en tilbagevenden til det provinsielle København. Danmark vinder, og den 15. januar er han tilbage og bliver udnævnt til batterichef for København.

Men hans pen bringer ham endnu engang i problemer. Efter en artikel om den manglende dannelse i den ældre del af officerskorpset bliver han bragt for en stabskrigsret. Dommen var hård. Han blev afskediget, idømt fængsel og trådte ud af de militære rækker. I en årrække levede han af at sælge sin tekniske viden. Først optog han sine forbindelser til familien Suhr, og for den ekspansive virksomhed foretog han en del rejser blandt andet til Frankrig. Han arbejdede også for grosserer A. Hage og H. Puggård, ligesom han fik en plads i bestyrelsen for finérfabrikken "Fønix".

Han var fuld af virkelyst og fik igen lyst til at deltage i det politiske liv. Han var initiativtager til selskabet "Bondevennen" og deltog i de berømte "Casinomøder" om forfatningssagen og det spirende oprør i Hertugdømmerne. Samtidige kilder beskriver hans taler som

nogle af de mest magtfulde og mest gribende i form og indhold. Han havde politisk tæft og var en fremragende oratoriker, men det var som om han savnede noget. Hans nærmeste havde i en årrække været lillesøsteren Sara. Hun var hans fortrolige og kendte både hans stærke og svage sider. Blandt de svage sider var hans glæde ved kvindeligt selskab. Søsteren bemærker i sine dagbøger tørt, at han sjældent kom i et hjem uden at gøre kur til enten konen eller datteren.

I 1838 havde han ved et selskab på Frederiksværk mødt Eleonore Christina Lützow. Hun var lige fyldt tyve, godt begavet og elskede at tegne og male. I sin dagbog skrev hun efter mødet: "*Han er ikke ung, over de 40, han er heller ikke egentlig smuk. Uniform klæder ham godt, han har livlige, smukke øjne og sorte knebelsbarter – han har en ypperlig forstand, et herligt snakketøj/.../ han er desuden en dameven.*" [24] Hun frygtede imidlertid ikke konkurrencen. Det var ham eller ingen. Tscherning var mindre interesseret. Han havde vænnet sig til ungkarlelivet, og aldersforskellen pinte ham. Eleonore ville det anderledes. Hun blev ved, indtil hun fik sin vilje. Den 27. august 1845 blev de viet.

De nygifte flyttede først ind i Tschernings ungkarlelejlighed i Brolæggerstræde. Der var intet køkken, så de spiste ude eller hos deres store vennekreds, som blandt andet talte hendes to malerkammerater, Lundby og Skovgård. I 1847 blev fruen gravid, og derfor besluttede de at flytte til noget større. De fik tilbudt en lejlighed på Gammeltorv i København, og her fødtes deres første barn Marie Elisabeth. Det første i rækken af i alt fire.

Krigsminister

For Tscherning blev 1848 et omtumlet og

Tscherning på sine ældre dage. Fotografiet *var* opfundet og fanger her den aldrende mand. Han var på ingen måde affældig. Han var politisk aktiv og en passioneret fortaler for bøndernes stilling i samfundet. Fotografi af Moritz Unna 1865.

mærkværdigt år. Efter Christian den 8's død forstærkedes debatten om den forfatningsændring, man i længere tid havde imødeset. På et møde i Casino den 11. marts samledes over 2000 borgere, og de krævede Danmark og Slesvigs konstitutionelle forening. Tscherning var med, og han holdt en række glødende taler sammen med sin gode ven Orla Lehmann.

Paradoksalt nok førte det til, at Tscherning blev tilbudt en post i den nye regering som

krigsminister. Han havde selv været i tvivl, men situationen og hans kærlighed til Danmark afgjorde sagen. Det var også vanskeligt at se, hvem der ellers ville kunne påtage sig den yderst vanskelige post. Han havde netop de egenskaber, der krævedes. Han tænkte klart, han var i stand til at holde fast, hans kræfter var uudtømmelige, og så havde han det fornødne mod. Det vigtigste var imidlertid, at han havde den danske befolknings opbakning og hele tiden var i stand til at fremskaffe de nødvendige ressourcer. Opgaven syntes imidlertid næsten uløselig. I Slesvig-Holsten var der oprør, og en del af hæren var deserteret. En militær konfrontation syntes uundgåelig.

Tscherning tabte ikke modet. Han holdt hovedet koldt, samlede hæren til en enhed, dannede et Krigsministerium, fik styr på logistik og forplejning, og endelig fik han mobiliseret den endnu trofaste del af hæren. Hans fremgangsmåde blev traditionen tro stærkt kritiseret. Tscherning ville selv være overfeltherre, og med det ønske og en udnævnelse af en yngre officer som chef forbigik han den yderst selvbevidste general Christian Høegh-Guldberg, men da Tscherning den 15. november 1848 trådte tilbage som krigsminister, havde han ikke blot skabt en felthær på 30.000 mand, han havde også lagt grunden til dens videre udvikling.

Tscherning var åbenbart den rette mand på den rette plads, men hans indsats som feltherre var knap så succesfuld. De første måneder af sin tid som minister havde han haft kongens tillid, men den kølnedes hurtigt i takt med at Tscherning flere gange undlod at søge kongens råd. Hans tilbagetræden i november 1848 sammen med Martsministeriet skyldtes udelukkende politiske hensyn; Tscherning var misfornøjet med fredsbetingelserne, og troede ikke på muligheden for at fortsætte krigen. Det blev enden på Tschernings militære karriere, resten af hans offentlige liv tilhørte det politiske. [25)]

Fra den ene slagmark til den anden

Tschernings deltagelse i det politiske liv begyndte som tidligere nævnt allerede 1831, og det er slået fast, at hans kritik i virkeligheden var rettet mod hele det eksisterende regeringssystem. Brevene fra hans forvisningsrejse indeholder mange og skarpe udfald mod Frederik den 6., de embedsmænd, som omgav ham og andre ledende personligheder omkring kongen. Han ville derfor heller ikke lytte til Orla Lehmanns opfordring om at lade sig gøre valgbar til stænderne, fordi han fandt hele denne ordning både tåbelig og unyttig. Hans stærke retfærdighedsfølelse og varme kærlighed til menigmand bragte ham naturligt i spidsen for Bondevennernes Selskab, da det stiftedes 1846, og han vedblev at være dets formand indtil 1854. Hermed havde han lagt grunden til partiet Venstre.

Ved det første folketingsvalg i december 1849 valgtes Tscherning i Holbæk Amts 2. kreds, hvor han sad indtil 1866. Det må siges at være hans glansperiode. Ingen har som han ydet en så stor indsats for bønderne, som han opfattede som den danske middelklasse. Han sad i en lang række udvalg og var en yderst aktiv mand på talerstolen, hvorfra han kunne skifte fra det strengt saglige til det livfulde. Tro mod sin ungdoms tanker fremførte han utrætteligt sine ønsker om at få statens magt indskrænket til så få områder som muligt. Han var forkæmper for næringsfrihed og det private initiativ.

Tcherning sad i Rigsrådet i perioden fra 1856

til 1863, og var en arg modstander af Københavns Søbefæstning, Dannevirkes befæstning, og havde det kontroversielle synspunkt, at flådens hovedbase skulle forlægges til Høruphav på Als. Efter den ulykkelige krig og Slesvigs tab gjorde Tscherning straks med styrke gældende, at Junigrundloven uden videre burde træde i kraft igen, og da han ikke fik medhold deri, opgav han i december 1864 sit sæde i Rigsrådet.

Dermed trak Tscherning sig tilbage fra det offentlige liv. Han afslog 1868 en post som statsrevisor, hvortil Folketinget havde valgt ham, og ligeledes 1870 en mindegave, som man ønskede at overrække ham. Efter kort tids sygdom døde han 29. juni 1874. [26)]

Afslutning

I løbet af de knap 80 år A.F. Tscherning levede, var Europas grænser flyttet, revolutioner havde ændret styreformerne, og magten skiftet hænder. Danmark var blevet reduceret til en småstat, og på Frederiksværk var det store statslige militære etablissement kogt ned til et Krudtværk. Kobbervalseværket var frasolgt, og det store støberi købt af Anker Heegaard. Det må have været hårdt at se, at det slidsomme arbejde, hans far og han selv havde lagt på Frederiksværk, ikke havde båret frugt. Det på trods af at både far og søn havde: *"Klar Erkjendelse, ædel Villie, kraftig Haand"*.

Enevældens snærende bånd kvalte industrien. Politisk snæversyn, forældede økonomiske doktriner, embedsvælde og manglende investeringer i ny teknologi var medvirkende årsager til Tscherning-familiens manglende succes. Her ud over betød adskillelsen af de to tvillingeriger i 1814, at den økonomisk fordelagtige adgang til jern, kobber og andre råvarer ophørte. Det slog benene væk under det merkantilistiske fundament, som var hele virksomhedens eksistensberettigelse. Endelig blev man overhalet af den teknologiske udvikling. Man holdt for længe fast i vandkraften, der med sine sæsonvariationer og ringe fald mod fjorden ikke ydede den tilstrækkelige kraft til de stadigt flere maskiner. [27)]

Frank Allan Rasmussen

Noter til artikel 2 om Tscherning

1) Dansk Biografisk Leksikon, København 1934, Bd. 24, s. 331ff. Der er i artiklen anvendt opslag fra flere udgaver af det biografiske hjælpemiddel, ligesom der er brugt oplysninger fra de slægtsforskningsoplysninger, der er tilgængelige på nettet. Det er bemærkelsesværdigt, at artiklen om A.F. Tscherning fylder mere end de konger, han arbejdede for og levede under.

2) Tormod Jørgensen, Anthon Frederik Tscherning, København 1938, s. 22. Der er meget at sige om Jørgensens biografi, især om dens mangler, men den aftvinger respekt fordi forfatteren faktisk har gjort sig store anstrengelser for at finde frem til kilderne. Jørgensens biografi er et pionerarbejde, og flere af citaterne i denne artikel er taget direkte fra hans fremstilling.

3) Ibid, s. 24.

4) Julius Clausen og P.F. Rist, Af Eleonore Christine Tschernings efterladte papirer, København 1908. Med Paulun menes telt eller under denne himmel.

5) Frank Allan Rasmussen, Kobberværket i Frederiksværk 1802-1907, Fabrik&Bolig, 2006, s. 69ff. Carl Gunder

Dalberg (1800-1862). Han forlod det Kongelige Artillerikorps med rang af kaptajn og blev udnævnt til inspektør på Frederiksværk den 1. januar 1830. Han var medstifter af Frederiksværk Sparekasse og en af drivkræfterne bag etablering af gadebelysning i Frederiksværk. En stærkt undervurderet person som kunne trænge til en lidt mere fyldig biografi.

6) Dansk Biografisk Leksikon, bd. 25, s. 355.

7) Tychsen, Fortifakations-Etaterne og Ingenieurkorpset 1684-1893, side 55f og Militærhistorisk Tidsskrift 1900.

8) Se fx New Mexico Museum og Space History, der udnævner danskeren til en pioner og omtaler hans eksperimenter som banebrydende. Det er typisk dansk at landets "Stolte sønner" er mere berømte ude i det store udland end hjemme.

Trappen til Palæet, foto fra 1947. Indmus.dk

9) Emnet trænger til en grundig behandling. Derfor ligger et materiale til et historiespeciale eller en afhandling. Se også Frank Allan Rasmussen, Hellebæk og Frederiksværk. To militærindustrielle komplekser, Prøven nr. 37, s. 18-37.

10) Dansk Biografisk Leksikon, bd. 25, København 1938, s. 565.

11) Bemærkninger paa en Reise igjennem Bornholm, Holsteen og noget af den Nedersachsiske, Westphaliske og Neder Rihnske Kreds i 1823 af Eilert Peter Tscherning, Rigsarkivet, Hærens Arkiv. Udgivet som manuskript af Forsvarsmuseet på Bornholm.

12) Bemærkninger 1823, s. 21.

13) Ibid, s. 28.

14) Bemærkninger 1823, s. 30.

15) Jørgensen 1832, s. 30.

16) Ibid, s. 31ff.

17) Ibid, s. 30ff.

18) Dansk Biografisk Leksikon Bd. 24, s. 332f.

19) Ibid samt Jørgensen, s. 39.

20) Joseph Owen var indvandret fra England og startede sin karriere hos handelshuset Ryberg og Co. Anlagde i 1831 en kemisk industri på Amager.

21) Der ligger her et så stort materiale, at det kan danne grundlagt for et komparativt studie af industriens udvikling i første halvdel af 1800-tallet.

22) Jørgensen, s. 56ff.

23) Ibid, s. 61.

24) Jørgensen, s. 86.

25) Dansk Biografisk Leksikon, Tscherningartiklen i de to første udgaver af opslagsværket.

26) Dansk Biografisk Leksikon, Tscherningopslaget i begge de to første udgaver.

27) De er i artiklen i øvrigt anvendt følgende arkivfonds: Artillerikorpset, Indgående breve 1737-1830, biografiske samlinger vedrørende slægterne Tscherning og Schumacher, Anton Frederik Tschernigs arkiv 1800-1844.

Kulturgyngen

Samarbejde mellem skoler og den historiske forening

Den nye skolereform betyder åbenbart også noget for vores historiske forening, for de lokale foreninger skal i langt højere grad inddrages i undervisningen fremover.

Halsnæs kommune og *KultureIt Samråd* har skabt et samarbejdsorgan *Kulturgyngen*, der havde et arbejdsseminar den 6. august, hvor også vores forening deltog. Konkret betyder det, at to skoler, Melby og Enghaven, gerne vil have Historisk Forening til at bidrage omkring to emner: *Den lokale frihedskamp under den tyske besættelse* og *Vandet som drivkraft*.

På den ene skole havde man behandlet frihedskampen på det nationale plan, men man ville godt vide, hvad der var sket lokalt.

På den anden skole ville man godt have belyst, hvad vandet som kraftkilde havde betydet for Frederiksværk.

Vi deltager naturligvis meget gerne i et sådant samarbejde. Den viden, som er samlet i Historisk Forening, deler vi gerne ud af både til de lokale foreninger og især til eleverne på de lokale skoler.

Lokale navne og krigen i 1864

Krigen i 1864 var en krig, der berørte alle egne af landet – også Halsnæs. I den gamle museumsforenings blad *Arsenalet* nr. 2 i 1991 satte *Willy Abkjær* sig for at spore historien bag nogle af de navne, der optræder på mindetavlen i Kregme kirke over faldne i krigene 1850-1864. Han koncentrerede sig om de faldne i 1864, hvor der optræder fire navne: *H. Hansen Kregome*: Dybbøl 10. februar 1864. *N. A. Nyrup, Karlsgave*: Dybbøl 18. april 1864. *O. H. Petersen, Brederød*: Dybbøl 18. april 1864 og *I. Petersen, Brederød*: Als 29. juli 1864.

Efter søgen i *Militærhistorisk Arkiv* lykkedes det Willy Abkjær at finde endnu en falden soldat: *Anders Larsen Nielsen* fra Kregme, som var i Dragonregimentet og døde i 1864, men som ikke fandt vej til tavlen. Det gjorde menig *Christian Nielsen* fra Sonnerup heller ikke. Han tjente i 3. Infanteriregiment og døde 1. maj 1864 af sygdom på Augustenborg lazaret. Til gengæld lykkedes det ikke Abkjær at spore hverken N. A. Nyrup eller O. H. Petersen. I. [Jens] Petersen giver også problemer, for de prøjsiske soldater havde allerede indtaget Als først i juli. I V. Cohns minderegister «Krigen og de faldnes minde» er noteret, at han blev såret den 29. juni, fanget, og døde på Glücksborgs lazaret den 26. juli. Det passer udmærket med de danske troppers tilbagetog og udskibningen af hæren til Fyn. Ved tilbagetrækningen fra Als mistede danskerne 300 mand, hvilket var ti gange så meget som prøjserne. Den sidste mand på tavlen, *H. [Henrik] Hansen*, tjente i 2. Infanteriregiment og blev såret den 10. februar i forbindelse med tilbagetoget fra Dannevirke til Dybbøl, hvortil de sidste styrker kom den 9. og 10. februar, skarpt forfulgt af prøjserne. Her blev Henrik såret og døde dagen efter på Sønderborg lazaret.

Som Willy Abkjærs studier viser, er det ikke lige til at finde ud af, hvem der deltog i krigen fra dette område, og hvad der skete med dem, men det er måske et studie værd? Vi modtager gerne flere historier her i *Prøven*.

Willy Abkjær og Christina Folke Ax

Mange lokale sange
Kender du nogle?

Der er gennem tiden skrevet mange sange om og til Frederiksværk og Halsnæs. Et af vore medlemmer har samlet mere end 100. Nogle er til kendte og traditionelle melodier, mens andre tekster også har fået skrevet deres egen melodi.

Stålvalsen som vi her bringer har fået skrevet sin melodi af Eigil Harder, og teksten er af Asger Lund Christiansen. Hvis du eller en anden nu også havde noderne, kunne vi måske få den spillet ved et af vore møder og måske lære at synge sangen.

Hvis du kan hjælpe så send os et par ord.

Jørgen Tved

Tekst: Asger Lund Christiansen .
Melodi: Egil Harder.

Vi støber og valser i stålvalsens takt
Til fødselsdags-festmelodi,
for femti år siden stafetten blev rakt
til nutidens sværindustri.
Før støbtes kanoner og krudtrøgen drev,
men alt bliver fortid, som digterne skrev.
Når værket er endt må et nyt blive til,
det sker over alt, men især
i Frederiksværk, hvor man ved hvad man vil,
vi valser i festlysets skær.

Vi støber og valser, det er jo vort liv,
vi holder vor takt, som man skal,
og vil du i valsen dig svinge, så bliv
en del af vor valsende hal.
Når ovnene gløder og flammen er vild,
vi tæmmer Vulcanus og dæmper hans ild.
Vi støber og valser, vi undgår konflikt,
er fælles om arbejdets mål,
vi slider og slæber, enhver gør sin pligt
for værket, så skrot bliver til stål.

De store visioner og handlingers kraft
var koblet til dem, som tog fat,
dynamiske ledere værket har haft,
og vældige spor har de sat.
På gulvet vi valser – og ved uden os
var Stålværket en lærfodskolos.
Nu smelter vi sammen til plader og stål,
I stålvalsen synger vi nu om vor dåd.
Og løfter vort glas til en skål.

Foreningens arrangementer

Onsdag den 17. september kl. 19:30 i Sognegården, Fr.værk

Krudt, kugler og krise

Foredrag v/ museumsleder Frank Allan Rasmussen

Frederiks Wærk efter tabet af Norge

Året 1814 udgør et skelsættende årstal i vores fælles Danmarkshistorie, men hvad betød det for vores egen by, Frederiksværk? Efter Slaget på Reden 1801, Københavns bombardement i 1807 og statsbankerotten i 1813 mistede Danmark Norge. Den stolte nation blev reduceret til "Et lidet, fattigt land".

Men hvad kom det til at betyde for det militærindustrielle kompleks på Frederiks Wærk, og hvilke konsekvenser havde det lokalt, mentalt, socialt og økonomisk? Opretholdt man kontakterne til kobber- og jernminerne i Norge, eller mistede man adgangen til de billige ressourcer? Det er nogle af de spørgsmål, museumsleder Frank Allan Rasmussen vil kaste lys over i sit foredrag, der vil være baseret på nye studier og vil være garneret med en række billeder fra 1800-tallets fabriks- og industriby og kobberværket i Røros.

Onsdag den 15. oktober kl. 19:30 i Sognegården, Fr.værk

Sønner af de slagne

Foredrag v/ lektor Rasmus Glenthøj

Danskhed og demokrati 1814-1864

1864 er et år, der står mejslet ind i den danske selvforståelse. Tusinder faldt, drømmen om et Danmark til Ejderen brast, og Danmark blev (næsten) en nationalstat. Men hvad førte til denne ulykkelige krig, der kostede staten 40% af sit territorium, og som efterlod 200.000 dansksindede syd for grænsen? Svaret har næsten altid været de nationalliberales håbløse politik og danskernes overmod i kølvandet på Treårskrigen. Virkeligheden var imidlertid mere kompliceret. Den bagvedliggende historie handlede om, hvordan den danske stat skulle se ud, og i hvilket omfang den skulle være selvstændig. Forelæsningen fortæller en historie om nationalisme, liberalisme og skandinavisme i en tidsalder, hvor det danske demokrati var ungt, og enevælden stadig spøgte i kulissen.

Returadresse: Skansevej 30B, 3390 Hundested

Museer og arkiver

Industrimuseet Frederiks Værk
Åbningstid kontor: tirsdag-fredag kl. 10-14
www.indmus.dk
Torvet 18-20, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 06 05

Knud Rasmussens Hus
Knud Rasmussens vej 9
3390 Hundested
Tlf. 47 72 06 05

Frederiksværk Brandværnsmuseum
Genåbnes, dato ukendt

Hundested Lokalhistoriske Arkiv
Åbningstid: Mandag kl. 10-12 og torsdag kl. 16.30 -17.30
Nørregade 61 i Hundested (Biblioteket)

Krudtværket
Kl. 11-16, mandag lukket.
Lige over for Nordtorvet i Frederiksværk

Arsenalet og Projektilmagasinet
Er lukket indtil videre

Sponsorer

Bog og Idé - Frederiksværk
Nordcentret, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 52 40 01

Det Classenske Fideicommis
Tromnæs Alleen 2F, 4800 Nykøbing F.
tlf. 54 44 70 29

Entreprenør Poul Erik Andreasen
Møllevangsvej 103, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 74 78 09

Glarmesteren i Frederiksværk
Syrevej 17, 3300 Frederiksværk
Tlf. 47 72 42 48

Industrimuseet Frederiks Værk
Jernbanegade 4, 3300 Frederiksværk

Kim Dencker Johansen Holding Aps
Hanehovedvej 187, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 25 83

KTS-Entreprise
Industrivej 3, 3300 Frederiksværk
tlf. 47 77 25 77

Thomsens Cykler
Vinderød Skov 3-5, 3300 Frederiksværk
47 72 23 23

Tømrermester Egon Bech A/S
Krudtværksalleen 21 B
3300 Frederiksværk
Tlf. 47 72 20 60

Winther A/S, Snedker- og Tømrermestre
Jernbanegade 5 , 3300 Frederiksværk
tlf. 47 72 02 02, 20 21 02 02